

Utbildningsdepartementet

2011-09-30
1 (13)
Dnr 2011:823

Redovisning av uppdrag om lägesrapport avseende verksamheten inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet

Dnr S2011/5509/FST

Härmed redovisas uppdraget om lägesrapport avseende verksamheten inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet givet i särskild ordning för budgetåret 2011.

Anna Ekström
Generaldirektör

Katarina Linnarsson
Vik. undervisningsråd

I ärendets slutliga handläggning har Tommy Lagergren och Helén Ängmo i Skolverkets ledningsgrupp deltagit.

Innehållsförteckning

REDOVISNING AV UPPDRAG OM LÄGESRAPPORT AVSEENDE VERKSAMHETEN INOM ALKOHOL-, NARKOTIKA-, DOPNINGS- OCH TOBAKSOMRÅDET.....	3
1. INLEDNING OCH UTGÅNGSPUNKTER.....	3
2. KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNINGAR OCH FORSKNINGRESULTAT MED RELEVANS FÖR OMRÅDET	4
2.1 Elevhälsan.....	4
2.2 Skolfrånvaro.....	5
2.3 Idrott och hälsa ur ett jämställdhets- och likvärdighetsperspektiv	5
2.4 Utvärdering av metoder mot mobbning	5
2.5 Kunskaper om samhället.....	6
3. INSATSER UNDER 2010 OCH 2011	6
3.1 Skolverkets främjande och förebyggande insatser.....	7
3.1.1 Utbildningsinsatser inom ANDT	7
3.1.2 Elevhälsa	7
3.1.3 Könsskillnader i utbildningsresultat och hälsofrämjande skolutveckling	8
3.1.4 Samverkan kring barn som far illa - barn och unga i riskzonen.....	8
3.1.5 Skolans värdegrund, diskriminering och kränkande behandling.....	8
3.2 Skolreformerna 2011.....	9
3.3 Skolverket som informationskälla	9
4. SAMVERKAN OCH OMVÄRLDSANALYS INOM ANDT.....	10
4.1 Samverkan.....	10
4.2 Omvärldsanalys	10
Ungas användning av alkohol, narkotika, dopning och tobak	11
Skolan och ANDT	12
Skolverkets arbete 2011-2012	13

Redovisning av uppdrag om lägesrapport avseende verksamheten inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet

Dnr S2010/3387/FH

1. Inledning och utgångspunkter

Regeringen har gett Skolverket i uppdrag att inkomma med en kort lägesrapport av myndighetens arbete inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdena (ANDT) med fokus på förändringarna under perioden den 1 oktober 2010 – den 1 september 2011.

Rapporten ska innehålla en omvärldsanalys med en redogörelse för kortsiktiga förändringar inom verksamheten med relevans för genomförandet av regeringens ANDT-strategi.¹ Skolverket ska också beskriva relevanta kunskapsframställningar som tagits fram inom myndigheten samt forskningsresultat med relevans för området.

I regeringens ANDT-strategi finns sju långsiktiga mål som ständigt är aktuella och som anger inriktningen för ANDT-arbetet som helhet. Målen är följande:

1. Tillgång till narkotika, dopningsmedel, alkohol och tobak ska minska.
2. Barn ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av alkohol, narkotika, dopning eller tobak.
3. Antalet barn och unga som börjar använda narkotika och dopningsmedel eller debuterar tidigt med alkohol eller tobak ska successivt minska.
4. Antalet personer som utvecklar skadligt bruk, missbruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska successivt minska.
5. Personer med missbruk eller beroende ska ha ökad tillgänglighet till vård och stöd av god kvalitet.
6. Antalet döda och skadade på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska minska.
7. En folkhälsobaserad och restriktiv syn på ANDT inom EU och internationellt.

Av ovan nämnda mål ser Skolverket mål 3 som mest relevant för myndighetens verksamhetsområde. Även mål 2 har relevans för myndighetens verksamhetsområde. De långsiktiga målen innehåller flera delmål som ska prioriteras under mandatperioden, bland annat en hälsofrämjande skola.

Skolverkets generella uppdrag är att stödja skolhuvudmän i deras verksamhet att uppnå nationellt fastställda mål och likvärdighet i utbildning. Såsom lyfts fram i tidigare lägesrapporter ryms skolans insatser mot ANDT inom tre olika fält:

¹ Regeringens proposition, 2010/11:47: En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken, Regeringen, Stockholm, 2010

- att arbeta med främjande insatser för goda resultat och trygghet,
- att uppmärksamma utsatta elever samt
- att samverka med andra myndigheter när en elev är i svårigheter och i behov av stöd.

Dessa tre fält ryms inom arbetet med hälsofrämjande skolutveckling, som dels sker genom generell skolutveckling för att elever ska uppnå goda resultat och trivas i skolan, dels genom att öka kvaliteten i den specifika undervisningen om ANDT. Denna lägesrapport tar avstamp i dessa utgångspunkter.

2. Kunskapssammanställningar och forskningsresultat med relevans för området

Skolverket genomför eller medverkar årligen i ett antal nationella och internationella uppföljnings- och utvärderingsstudier som bidrar till kunskap om förändringar och trender i delar av verksamheterna inom skolväsendet. Nedan följer en redogörelse för de kunskapssammanställningar och forskningsresultat som har relevans för ANDT-området utifrån ett brett perspektiv.

2.1 Elevhälsan

Skolverkets utgångspunkt är att elevhälsan spelar en central roll för alla ungdomar och särskilt för de som har problem med missbruk. Framför allt är det viktigt med hälsofrämjande insatser innan missbruket har utvecklats. Skolan måste även kunna arbeta förebyggande, dvs. personalen behöver kunna känna igen utsatthet och symptom för att tidigt kunna upptäcka ett missbruk. Att åtgärda missbruket genom behandlingsinsatser är däremot inte skolans ansvar att genomföra, men ett väl utvecklat och väl fungerande samarbete bör finnas med socialtjänsten, primärvården m.fl. berörda.

En kunskapsöversikt från Kungliga Vetenskapsakademin visar på sambandet mellan lärande och hälsa. Resultatet visar att god hälsa leder till ökat välbefinnande och därmed bättre förutsättningar för lärande. Studierna visar också att elever som går ut med godkända betyg har bättre hälsa och risken minskar att hamna i kriminalitet och utanförskap.²

Folkhälsoinstitutets arbete med de olika folkhälsomålen liksom Socialstyrelsens Sociala rapport visar också tydligt att den viktigaste skyddsfaktorn för barns och ungdomars hälsa är att gå ut skolan med godkända betyg.³ Ungdomar som fastnar i alkoholmissbruk och som börjar experimentera med narkotika har det oftast svårt i skolan, känner mindre engagemang och skolkar oftare. Det är en utmaning för skolan att skapa lust till lärande och motivation just hos dessa elever.

Forskningen uppmärksammar således betydelsen av att stärka skyddsfaktorer för barns och ungas hälsa. Ofta följs en frånvaro av skyddsfaktorer, t.ex. trivsel i sko-

² Gustafsson, Jan-Eric, *School, learning and mental health: a systematic review*, Health Committee, Royal Swedish Academy of Sciences, Stockholm, 2010

³ *Social rapport. 2010*, Socialstyrelsen, Stockholm, 2010

lan, av motsvarande riskfaktor vilket i detta fall kan vara låg studiemotivation och vantrivsel i skolan. En del av arbetet med skyddsfaktorer är arbetet med hälsofrämjande skolutveckling som bland annat handlar om motivation, elevers lärande, ledarskap samt föräldrasamarbete.

2.2 Skolfrånvaro

Det finns ett starkt samband mellan missbruk av narkotika bland skolungdomar och ogiltig skolfrånvaro.⁴ Ogiltig frånvaro är ofta en signal om att en elev inte mår bra. I den förra lägesrapporten tog Skolverket upp *Attityder till skolan* som visar att ogiltig frånvaro är vanligast i gymnasieskolan där 30 procent svarar att de är borta från schemalagd undervisning minst en gång i månaden.⁵ Rapporten *Skolfrånvaro och vägen tillbaka* visar att arbetsmiljön och undervisningens innehåll och utformning är viktig för att frånvaro inte ska uppstå.⁶

I rapporten *Vad gör kommunerna för ungdomar som inte går i gymnasieskolan?*⁷ följer Skolverket upp det kommunala informationsansvaret som innebär att kommuner är skyldiga att informera sig om sysselsättningen hos ungdomar mellan 16-19 år som inte går i gymnasieskolan. Rapporten visar att fler kommuner än 2006 aktivt arbetar med frågan men att det fortfarande finns brister i många kommuners arbete.

2.3 Idrott och hälsa ur ett jämställdhets- och likvärdighetsperspektiv

Syftet med ämnet idrott och hälsa är att utveckla både elevernas fysiska och psykiska välbefinnande, samt att ge kunskaper om den egna livsstilens betydelse för hälsan. Därmed är frågor kring ANDT-området aktuella inom ämnet.

I rapporten *På pojkarnas planhalva?* sammanställs och fördjupas kunskap om flickors och pojkars villkor och resultat i ämnet idrott och hälsa utifrån de tidigare styrdokumenterna i grundskolan. Rapporten visar att lärare i idrott och hälsa lägger stort fokus på fysisk aktivitet medan lärande om hälsa och livsstilsvanor får mindre utrymme. Vidare visar studien att ämnets utformning, organisation och innehåll bidrar till att upprätthålla icke-likvärdiga villkor. Studien visar också att 10-20 procent av eleverna, både pojkar och flickor, inte är närvarande under delar av undervisningen eller är helt befriade.⁸ Det kan innebära att elever inte får sin rätt till utbildning tillgodosedd.

2.4 Utvärdering av metoder mot mobbning

Att skapa ett gott skolklimat och minska ungdomars utsatthet är enligt forskningen ovan en skyddsfaktor för elevers hälsa. Mobbning är en del av ett dåligt skolklimat varför det är viktigt att komma till rätta med mobbning på en skola som ett före-

⁴ Regeringens proposition, 2010/11:47: En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken, Regeringen, Stockholm, 2010

⁵ *Attityder till skolan* Skolverket, Stockholm, 2009

⁶ *Skolfrånvaro och vägen tillbaka – långvarig ogiltig frånvaro i grundskolan* Skolverket, Stockholm, 2010

⁷ *Vad gör kommunerna för ungdomar som inte går i gymnasieskolan?: en rapport om det kommunala informationsansvaret (uppföljningsansvaret)*, Skolverket, Stockholm, 2011

⁸ *På pojkarnas planhalva?: ämnet idrott och hälsa ur ett jämställdhets- och likvärdighetsperspektiv*, Skolverket, Stockholm, 2010

byggande led i att förhindra missbruk av ANDT. Under våren 2011 gav Skolverket ut rapporten *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Olika program för att motverka mobbning och annan kränkande behandling som används av skolor undersöktes och utvärderingen omfattar stora mängder kvalitativa och kvantitativa data.⁹

Rapporten understryker att det kan vara problematiskt att arbeta efter färdiga program i skolans mångfacetterade vardag. Alla granskade program innehåller insatser som kan vara effektiva, men också insatser som är ineffektiva. Det finns också insatser som kan leda till att elever kränks. Skolverket kan därför inte rekommendera att skolorna använder något av de granskade programmen fullt ut i arbetet mot mobbning. Skolverket förordar istället ett systematiskt arbete som utgår från en kartläggning och analys av den egna verksamhetens behov och förutsättningar, där all personal är involverad och alla elever ges möjlighet att delta. Detta arbete beskrivs i Skolverkets allmänna råd om att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling som nu revideras.¹⁰

2.5 Kunskaper om samhället

Demokrati frågor är en viktig del av skolans värdegrundarbete och det förebyggande arbetet som skapar en god skolmiljö. I Skolverkets lägesrapport om ANDT från 2010 redovisas en internationell studie som visar att svenska ungdomarnas kunskaper om samhället är goda i en internationell jämförelse och att det finns ett starkt stöd för demokratins grundvärden och lika rättigheter för olika grupper i samhället.¹¹

Som ett led i Skolverkets arbete med denna internationella studie har en kunskapsöversikt tagits fram som redovisar forskning och utvärderingar med relevans för skolans uppdrag att rusta eleverna för deras framtid som demokratiska samhällsmedborgare. Liksom studien ovan indikerar denna kunskapsöversikt tydligt att barn till högutbildade klarar sig bättre i test som mäter ”medborgarkompetens”. Översikten visar även att det finns väsentliga skillnader i hur lärare hanterar värdegrundsfrågor i undervisningen. Ett generellt mönster är att lärare snarare arbetar reaktivt än förebyggande och långsiktigt med kontroverser och normfrågor.¹²

3. Insatser under 2010 och 2011

Nedan beskrivs de insatser och regeringsuppdrag som genomförts av Skolverket sedan oktober 2010 till och med september 2011 med anknytning till kunskapsområdet ANDT. Insatserna rör specifikt kunskapsområdet ANDT men också de generella skyddsfaktorer som enligt forskning är centrala för elevers hälsa, nämligen att gå ut skolan med godkända betyg. Det kan handla om att främja ett gott skolklimat, att förbättra elevernas skolprestationer och därmed ge förutsättningar att

⁹ *Utvärdering av metoder mot mobbning*, Skolverket, Stockholm, 2011

¹⁰ *Allmänna råd och kommentarer för att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling*, Skolverket, Stockholm, 2009

¹¹ ICCS 2009, International Civic and Citizenship Study 2009. De svenska resultaten är redovisade i Skolverkets rapport *Morgondagens medborgare*, Stockholm, 2010.

¹² Ekman, Joakim, *Skolan och medborgarskapet: en kunskapsöversikt*, Skolverket, Stockholm, 2011

reducera bruket av ANDT.¹³ Skolverket ger även stöd till skolor och huvudmän när det gäller skolans nya styrdokument såsom t.ex. den nya skollagen.

3.1 Skolverkets främjande och förebyggande insatser

3.1.1 Utbildningsinsatser inom ANDT

I januari 2011 fick Skolverket regeringens uppdrag att utforma utbildningsinsatser inom ANDT som ska slutredovisas den 31 oktober 2014.¹⁴ Utbildningen ska stödja skolornas ANDT-undervisning och generella arbete med skolframgång och gott skolklimat. Skolverket ska under 2011 även inhämta kunskap om hur skolorna bedriver ANDT-undervisning, inventera och analysera det stödmaterial som finns inom området samt bedöma behovet av ytterligare material. Om det finns behov ska ett nytt stödmaterial utformas.

I maj 2011 delredovisade Skolverket en plan för hur myndigheten planerar att genomföra uppdraget och utbildningsinsatserna för åren 2011-2014. I arbetet med delredovisningen under våren 2011 hade Skolverket samråd med en rad olika myndigheter, kommuner och organisationer för att få en överblick över pågående insatser, aktörer inom området samt de utvärderingar av insatser som gjorts.

I delredovisningen lyfter Skolverket fram att utbildningsinsatserna bör ha följande övergripande mål:

- Ge deltagarna stöd i att utveckla en undervisning om alkohol, narkotika, dopning och tobak med hög kvalitet.
- Ge deltagarna kunskaper om hur frågor som rör skolframgång, skoltrivsel och föräldrasamarbete kan påverka elevernas bruk av alkohol, narkotika, dopning och tobak.

Huvudmålgrupperna för utbildningsinsatserna är rektorer och lärare inom grund- och gymnasieskolan samt motsvarande skolformer. Utbildningsinsatserna består av uppdragsutbildningar på olika lärosäten och olika former av fortbildningar och konferenser på 1-2 dagar. Exempel på teman för utbildningarna är hälsofrämjande skolutveckling, samarbete mellan skola och föräldrar, samverkan kring barn som far illa, tobaksfria skolgårdar, skolans policy avseende ANDT-området samt ämnesintegrering och ämnesövergripande arbetssätt om ANDT.

3.1.2 Elevhälsa

Under hösten 2010 genomförde Skolverket fyra konferenser om elevhälsans och skolans uppdrag inom uppdraget *Jämställdhetsinsatser i skolan*.¹⁵ Syftet med konferenserna var att stärka elevhälsans roll i skolan mot bakgrund av den nya skollagen, belysa elevhälsans samarbete med skolans övriga personal och öka samverkan kring lärande och hälsa för ökad målpfyllelse.

¹³ Insatser som lyfts fram i regeringens strategi för ANDT-politiken 2011-2015 och i åtgärdsprogrammet för ANDT-politiken 2011. Även Folkhälsoinstitutet i Skolan förebygger 2 pekar ut dessa faktorer som viktiga.

¹⁴ U2011/375/S och U2010/5830/S.

¹⁵ U2006/9049/S

Skolverket överväger att under 2012 ta fram ett allmänt råd om elevhälsan utifrån den nya skollagen (2010:800).

3.1.3 Könsskillnader i utbildningsresultat och hälsofrämjande skolutveckling

Som nämnts tidigare är skyddsfaktorer såsom ett gott skolklimat och lärande viktigt för elevers hälsa och kan reducera bruket av ANDT. Pojkar har generellt sett sämre resultat i skolan än flickor och flickor är överlag mer stressade än pojkar. Det finns självfallet även flickor med låga resultat och pojkar som är stressade. Hos både flickor och pojkar är samspelet med läraren betydelsefullt för att eleverna ska få stimulans, stöd och trygghet i lärandet.

Inom uppdraget *Jämställdhetsinsatser i skolan* anordnade Skolverkets sex konferenser kallade *Inget slår en skicklig lärare*. Konferensen lyfte fram forskning och praktik och stimulerade till diskussion om bland annat motivation, elevers lärande, skolledningens pedagogiska ledarskap samt föräldrasamarbete - ämnen som Skolverket i tidigare lägesrapporter tagit upp som viktiga områden för samverkan kring elevers hälsa och skolframgång.

3.1.4 Samverkan kring barn som far illa - barn och unga i riskzonen

Skolverket har tidigare redogjort för uppdraget att hitta metoder för samverkan kring barn som far illa¹⁶. Slutrapporten visade att specialiserad kunskap om samverkan behöver byggas upp och systematiseras för att samverkan ska kunna fungera långsiktigt. Slutbetänkandet från utredningen *Översyn av skolans arbete med utsatta barn* kom i november 2010 och lyfter bland annat fram att samverkan behöver förbättras på lokal och nationell nivå, att tillämpningen av bestämmelserna om särskilt stöd visar allvarliga fel och brister och att det saknas forskning kring insatser för barn och elever under tio år.¹⁷

Som ett led i arbetet med utsatta barn samverkar Skolverket och Socialstyrelsen kring förbättrad skolgång för placerade barn och unga eftersom flera rapporter, studier och utredningar under år 2010 påvisat brister inom området.¹⁸ Placeringen på ett hem för vård eller boende (HVB) innebär ofta att ungdomarna ska bryta ett alkohol- eller narkotikamissbruk eller kriminalitet. Den konkreta samverkansfrågan handlar om en vägledning för berörda personalgrupper som beräknas vara klar under 2012.

3.1.5 Skolans värdegrund, diskriminering och kränkande behandling

Värdegrundarbetet och arbetet mot mobbning är en del av det främjande arbetet för ett gott skolklimat. I januari 2011 slutredovisade Skolverket uppdraget rörande utbildningssatsning mot mobbning för 2007-2010.¹⁹ Skolverket har inom uppdraget genomfört fortbildning genom högskolekurser, seminarier och konferenser. Slutrapporten lyfter fram att det behövs ytterligare kompetensutveckling för att skolornas likabehandlingsarbete ska kunna förbättras. Den nya kunskap som har

¹⁶ U2006/5879/S

¹⁷ U2009:05 med tilläggsdirektiv U2009:80

¹⁸ *Social rapport. 2010*, Socialstyrelsen, Stockholm, 2010, kapitel sju. Skolinspektionen, 2010, *Undervisning vid Hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning*

¹⁹ U2007/1205/S

genererats genom uppdraget och utvärderingen av metoder mot mobbning utgör ett viktigt bidrag i kommande satsningar.

I april 2011 slutredovisade Skolverket uppdrag om skolans värdegrund som pågått sedan 2009.²⁰ Uppdraget resulterade i en webbplats för värdegrundsfrågor, www.skolverket.se/vardegrund, en studie om skolors värdegrundsarbete, ett stödmaterial om verktyg och metoder, ett stödmaterial om diskriminering och kränkande behandling samt konferenser. En slutsats av värdegrundsuppdragen är att det är viktigt att Skolverkets insatser riktar sig till flera nivåer i organisationen och att alla verksamheter från förskola till vuxenutbildning ges möjlighet till stöd i värdegrundsarbetet.

I juni 2011 fick Skolverket ett förnyat uppdrag att stärka skolans värdegrund och arbetet mot diskriminering och kränkande behandling.²¹ Uppdraget, som beräknas pågå fram till 2014, innefattar såväl fortbildning inom området som sammanställning och spridning av information om bland annat beprövade metoder för förebyggande arbete mot diskriminering och kränkande behandling.

3.2 Skolreformerna 2011

Skolreformerna som började gälla den 1 juli 2011 omfattar en ny skollag, nya läroplaner och kursplaner i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan, en reformerad gymnasieskola med ny programstruktur och nya ämnesplaner som även ska gälla för gymnasial vuxenutbildning från 2012, en ny betygsskala samt förändringar av förskolans läroplan.

Den omfattande reformeringen av skolan syftar till att både förbättra elevernas resultat och att öka deras trygghet i skolan. I den nya skollagen anges att elevhälsan ska stödja elevens utveckling mot målen. I skollagen tydliggörs också vilka kompetenser som eleverna ska ha tillgå till inom elevhälsan. Elevhälsans arbete knyts närmare skolans uppdrag och det ger möjlighet till en uppslutning kring elevens lärande.

3.3 Skolverket som informationskälla

På Skolverkets webbplats finns information om alkohol, narkotika, dopning och tobak i en särskild portal, www.skolverket.se/halsa. Genom den informerar Skolverket om ANDT, hälsofrämjande skolutveckling, elevhälsa och psykisk ohälsa, grövre våld i skolan, samverkan kring barn som far illa samt sexualitet och samlevnad.

Skolverkets webbplats *Kolla Källan* syftar till att öka pedagogers kunskaper om informationsökning, källkritik och internetsäkerhet för barn och unga och erbjuder nyheter, forskning, lektionsmaterial och artiklar inom området. Avdelningen *Säker på nätet* tar upp frågor som rör barn och ungas säkerhet på nätet samt ANDT-relaterade frågor som marknadsföring och försäljning av narkotikaklassade preparat via internet.

²⁰ 2009/2848/S

²¹ U2011/567/S och U2011/2649/S.

4. Samverkan och omvärldsanalys inom ANDT

4.1 Samverkan

Skolverket deltar i flera samverkans- och samrådsgrupper med andra statliga myndigheter med koppling till hälso-, arbetsmiljö- och miljöfrågor som även diskuterar arbetet inom ANDT-området. Skolverket har deltagit i följande samverkans- och samordningsprojekt under 2010-2011 med anknytning till ANDT-området:

- Skolverket är representerat i Regeringens rådgivande fokusgrupp om skolan som leds av ANDT-sekretariatet på Socialdepartementet. Syftet är att diskutera det fortsatta arbetet inom samverkansområde två, ”Gemensamma utgångspunkter för samverkan i skolan”.
- Skolverket samverkar med Socialstyrelsen och medverkar i dess strategigrupp inom *Utvecklingscentrum för barns psykiska hälsa* (Upp-centrum).
- Skolverket deltar i den *Nationella samverkansgruppen runt barn som far illa* tillsammans med Socialstyrelsen och Rikspolisstyrelsen.
- Skolverket är representerat i *Myndighetsnätverket för barn och ungdomsfrågor* som fokuserar på barns rättigheter och har som mål att identifiera och samordna insatser som berör barn och unga inom olika myndigheter. Skolverket är bland annat representerat i nätverkets ämnesgrupp som har fokus på utsatta barn och unga i skolan tillsammans med MSB, Skolverket, Diskrimineringsombudsmannen, Folkhälsoinstitutet, Ungdomsstyrelsen, Kronofogden, CSN, Socialstyrelsen, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Skolinspektionen.
- Skolverket är representerat i *Barnsäkerhetsrådet* med deltagare från tio andra myndigheter och organisationer. Rådet är ett forum för initiativtagande, informations- och kunskapsutbyte samt myndighetssamverkan. Syftet är att öka säkerheten för barn och unga i Sverige.

Det har funnits en ökad samverkan med flera statliga myndigheter och det har funnits en stark efterfrågan på medverkan av Skolverket i konferenser arrangerade av bland andra Folkhälsoinstitutet. Med anledning av det nya uppdraget inom kunskapsområdet ANDT kommer Skolverket att kalla berörda myndigheter och organisationer till referensgruppsmöten för att samordna olika insatser, eftersom flera myndigheter och organisationer riktar insatser till skolans personal. Länsstyrelserna genomför t.ex. insatser som rör bland annat alkohol och tobak med medel som söks från Folkhälsoinstitutet.

4.2 Omvärldsanalys

Enligt den senaste undersökningen av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) har elevers totala alkoholkonsumtion och rökning minskat medan narkotikaanvändningen ökat något. Trots detta konsumerar flickor som grupp numera dock mer än pojkar som grupp.²² Även om vissa resultat av CAN:s

²² Hvitfeldt, Thomas & Gripe, Isabella, *Skolelevers droganor 2010*, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Stockholm, 2010

undersökning visar på en nedgång strävar den nationella strategin mot att antalet barn och unga som börjar använda narkotika och dopningsmedel eller debuterar tidigt med alkohol eller tobak successivt ska fortsätta minska. Det är många elever som anger att de inte fått någon undervisning om ANDT och Skolverket ska inom ramen för regeringsuppdraget om ANDT ge skolor stöd för att integrera ANDT i olika ämnen. Skolverket ska också genom olika fortbildningsinsatser lyfta fram skolframgång och skolklimatets betydelse för elevers hälsa.

Ungas användning av alkohol, narkotika, dopning och tobak

CAN:s årliga mätningar visar att alkoholkonsumtionen minskar bland grundskoleelever och att pojkarna i årskurs nio aldrig har druckit så lite. Det mest uppseendeväckande i 2010 års undersökning, enligt CAN, är det historiskt höga andelen pojkar i 9:e klass som helt och hållet avstår från att dricka alkohol. Så stor andel som 44 procent av pojkarna och 35 procent av flickorna uppger att de helt avstår. CAN uppger också att man i skolundersökningar tydligt ser hur föräldrar har minskat sin benägenhet att servera hemma eller att köpa ut alkohol till sina barn.²³

Fram till för bara några år sedan följde flickor och pojkar varandra ganska nära i hur stor andel av respektive grupp i årskurs 9 som använde alkohol enligt CAN. Men de senaste åren har andelen alkoholkonsumerande pojkar minskat tydligt medan flickorna ligger kvar på samma nivå. När det gäller gruppen som intensivkonsumerar alkohol minst en gång i månaden (motsvarande en hel flaska vin eller fyra burkar starköl vid samma tillfälle) finns ett nytt beteende: flickorna som genom alla år stabilt legat en bra bit under pojkarna är nu i andel räknat lika många som pojkarna (cirka 20 procent), till och med någon procent fler. Undersökningen visar att även när det gäller mängden konsumerad alkohol har flickorna under de senaste fem åren närmat sig pojkarnas nivå.

Andelen som intensivkonsumerar bland gymnasieelever har ökat sedan 2004 och ligger högre än eleverna i årskurs 9 visar CAN. I den senaste undersökningen minskade dock andelen intensivkonsumenter även här och låg på 44 procent av flickorna och hälften av pojkarna. Den stora andelen intensivkonsumenter är oroande och det finns vidare studier som påvisar att det finns ett samband mellan riskbruk av alkohol och utsatthet för fysiskt och sexuellt våld. När det gäller flickor är det starkare när det gäller sexuellt våld och för pojkar ett starkare samband till fysiskt våld.²⁴

Tillgängligheten på hasch, marijuana, amfetamin och kokain, mätt via pris och beslag, är högre idag än för tjugo år sedan²⁵. Det indikerar, enligt CAN, att konsumtionen i samhället totalt kan vara större än någonsin. Sedan 1988 har gatuprierna på hasch, amfetamin, kokain och heroin i stort sett halverats. Dessa droger har alltså, åtminstone i ekonomiska termer, blivit klart mer tillgängliga.

²³ Hvitfeldt, Thomas & Gripe, Isabella, *Skolelevers drogyvanor 2010*, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Stockholm, 2010

²⁴ ”40 procent av gymnasieelever riskbrukar alkohol – Starkt samband med utsatthet för fysiskt eller sexuellt våld”, *Läkartidningen*, nr 34, Volym 108, 2011

²⁵ EU:s narkotikabyrå (ECNN) samlar in pris- och beslagsstatistik från medlemsländerna.

CAN visar att användandet av narkotika har ökat något bland elever i årskurs 9 under de senaste åren. Andelen elever som någon gång provat narkotika var 2010 sju procent av flickorna och nio procent av pojkarna. Erfarenhet av narkotika var betydligt större i gymnasieskolan (år 2) och pojkars erfarenhet av narkotika har ökat i den senaste mätningen. Det är även en större skillnad mellan flickors och pojkars erfarenhet av narkotika i gymnasieskolan (14 respektive 21 procent). Cannabis är den vanligaste formen av narkotika som används. Erfarenheten av narkotika bland gymnasieelever skiljer sig stort mellan olika delar av landet, vanligast är det i Stockholm (20 procent av flickorna och 27 procent av pojkarna) och minst vanligt är det i norra Sverige (12 procent av flickorna och 13 procent av pojkarna).

När det gäller tobak så röker ungdomar i Sverige mindre än i andra europeiska länder enligt CAN. Tidigare år har rökningen ökat bland pojkarna, men i årets undersökning minskar andelen från 23 till 21 procent när det gäller årskurs 9. Även hos flickorna är det en minskning från 30 till 28 procent. Vattenpipa är en ganska ny förekomst i Sverige. Enligt CAN:s senaste studie har var tredje pojke och var fjärde flicka i årskurs 9 provat vattenpipa.

En undersökning som Folkhälsoinstitutet låtit genomföra på sex gymnasieskolor i Skåne visar att det finns ett samband mellan alkohol, rökning och cannabis bland unga. Av de elever som röker regelbundet har 64 procent testat cannabis. Motsvarande siffra för elever som aldrig har rökt vanlig tobak är fyra procent. Av eleverna som regelbundet dricker sig berusade har 51 procent testat cannabis. Av dem som aldrig dricker sig berusade har en procent testat cannabis.²⁶

Från och med 1993 har CAN haft med några frågor om dopning och ytterst få av eleverna har erfarenhet av det. I 2010 års undersökning var det en procent av flickorna och två procent av pojkarna i årskurs 9 som angav att de hade erfarenhet av anabola androgena steroider (AAS). För gymnasieskolan var motsvarande siffror noll respektive en procent.

Skolan och ANDT

Enligt läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr 11, har rektor ett särskilt ansvar för att undervisningen i olika ämnen integrerar riskerna med tobak, alkohol och andra droger. Enligt 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94²⁷, har rektor ett särskilt ansvar för att eleverna får kunskaper om riskerna med tobak, alkohol, narkotika och andra droger. I både läroplanerna framgår att skolans ansvar är att även hälso- och livsstilsfrågor uppmärksammas.

Enligt en undersökning som gjorts av Statistiska centralbyrån på uppdrag av Lärare mot tobak framgår att ungefär 90 procent av lärare och skolledare i Sverige anser

²⁶ Folkhälsoinstitutets hemsida: <http://www.fhi.se/Aktuellt/Nyheter/Starkt-samband-mellan-alkohol-rokning-och-cannabis-bland-unga/> 2011-09-01

²⁷ Lpf 94 har genomgått en teknisk översyn och entreprenörskap är tillagt. Den är ännu inte beslutad av regeringen.

att det ingår i deras arbetsuppgifter att påverka elevernas tobaksbruk. Skolledarna är i högre grad inställda på att förebygga tobaksanvändning bland eleverna.²⁸

Jämfört med övriga befolkningen är det få lärare och skolledare som röker (3-4 procent) jämfört med befolkningen som helhet (12-13 procent). Skälet de själva anger för att inte röka är hälsoaspekter men även att ”föregå som gott exempel”.²⁹

År 2009 var det cirka 50 procent av eleverna i årskurs 9 som uppgav att de inte haft någon ANT-undervisning medan ungefär en tredjedel uppgav att de haft några timmars ANT-undervisning. Under största delen av 1990-talet var samma siffra 25-35 procent av eleverna. Därefter har det blivit ännu fler som svarat att de inte fått någon undervisning alls. I gymnasieskolans år 2 var det drygt 60 procent som svarade att de inte haft någon undervisning om alkohol, narkotika och tobak under läsåret.³⁰

Skolverkets arbete 2011-2012

Av avsnitt tre i lägesrapporten framgår att Skolverket i samverkan med andra myndigheter kommer att arbeta såväl med riktade insatser inom området ANDT som med främjande insatser för goda studieresultat och trygghet.

Inom de riktade insatserna kommer Skolverket särskilt att lyfta hur frågor om alkohol, narkotika, dopning och tobak kan integreras i olika ämnen och även kan utvecklas inom ramen för ämnesövergripande projekt i skolan. Den kunskapsinhämtning om ANDT-undervisningen som sker hösten 2011 kommer att ge värdefull kunskap för de fortsatta insatserna.

Personal inom förskola och skola är viktiga förebilder för barn och ungdomar och därför bör förbudet att röka på skolgårdar följas upp av skolledning och övrig skolpersonal. Skolledningens hållning och aktiva engagemang är central och ett gemensamt förhållningssätt behöver utvecklas på skolor, för att inte enstaka lärare blir lämnade med att sätta gränser för eleverna. Skolverket kommer i sitt arbete att synliggöra kommuners och skolors ansvar för att förbudet efterlevs.

Slutligen ser Skolverket det som särskilt angeläget att genomföra insatser som stärker skolornas arbete med att uppmärksamma och ge stöd till elever i utsatta miljöer.

²⁸ Tobaksfakta, <http://tobaksfakta.se/nyheter/larare-kanner-ansvar-for-elevernas-tobaksbruk/> 2011-09-01

²⁹ Tobaksfakta, <http://tobaksfakta.se/nyheter/larare-kanner-ansvar-for-elevernas-tobaksbruk/> 2011-09-01

³⁰ Hvitfeldt, Thomas & Gripe, Isabella, *Skolelevs drogvanor 2010*, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Stockholm, 2010